

OCJENE I PRIKAZI

Václav ČERMÁK, *Hlaholské písemnictví v Čechách doby lucemburské*. Slovanský ústav AV ČR, v. v. i, Praha, 2020., 335 str.

Václav Čermák istaknuti je paleoslavist i iskusan proučavatelj ranih češko-hrvatskih jezičnih i književnih dodira te glagoljaške baštine u Češkoj, i one iz moravskoga razdoblja rane pismenosti, i mlađih prodora hrvatske glagoljice na češko područje. Svoj interes za te teme već je pokazao u svojim brojnim člancima. Ovaj put pred nama je monografija *Hlaholské písemnictví v Čechách doby lucemburské* (2020), čiji je nakladnik Slavenski institut Češke akademije znanosti, ustanova u kojoj autor radi, a kojoj je i na čelu posljednjih godina. Iako se prema naslovu da naslutiti da je monografija posvećena ponajprije boravku hrvatskih svećenika glagoljaša u Pragu, u Slavenskome samostanu (*Na Slovanech*), koji je od 17. stoljeća poznatiji kao Emauski samostan, te odjecima njihova boravka, autor daje širi pregled te njihovu glagoljašku djelatnost povezuje i s ranijom glagoljičnom pismenošću iz moravskoga razdoblja, ali se bavi i odjecima njihova boravka u češkoj povijesti jezika i književnosti nakon što su napustili Prag 1419. godine. Monografija koju prikazujemo rezultat je, dakle, dugogodišnja autorova strastvena bavljenja tim temama, potrage za glagoljičnim rukopisima i njihovim istraživanjima, temeljita praćenja slavističke literature o navedenim temama, od prvih radova Dobrovskoga preko Ivšića, Reinharta i Pacnerove, koji su dali nemjerljiv doprinos pronalaženju, proučavanju i izdavanju djela nastalih u tome razdoblju, do suvremenih istraživača, među koje pripada i sam autor. Dok su češki tekstovi zapisani glagoljicom nastali u Slavenskome samostanu objavljeni zahvaljujući trudu Ludmile Pacnerove, a hrvatski samo djelomično objavljeni zahvaljujući trudu više istraživača, autor ovom monografijom ispunjava prazninu i objavljuje crkvenoslavenske odlomke pronađene u češkim i moravskim knjižnicama, arhivima i samostanskim knjižnicama te time daje izniman doprinos proučavanju dosad

manje zastupljene skupine rukopisa i rukopisnih odlomaka. I ne ograničuje se samo na emausku ostavštinu, kako to sam autor navodi, izvorna mu je namjera bila objaviti sve crkvenoslavenske odlomke nastale tijekom 14. i 15. stoljeća koji se nalaze u češkim knjižnicama, bez obzira na njihovo podrijetlo i na to jesu li povezani s djelatnošću hrvatskih svećenika glagoljaša u Slavenškome samostanu. S obzirom na to da je većina tih rukopisnih odlomaka ipak povezana sa samostanom jer su ih prema Václavu Čermáku upravo ti svećenici sa sobom donijeli u Prag, u prvome dijelu monografije donosi se pregled povijesti glagoljične pismenosti povezane sa Slavenškim samostanom. Monografija se, dakle, sastoji od dvaju dijelova: prvi je teorijski dio, a u drugome su dijelu objavljeni glagoljični rukopisni odlomci pisani crkvenoslavenskim jezikom hrvatske redakcije.

Prvi dio monografije opširna je kritička studija u osam poglavlja ponajprije o djelovanju hrvatskih svećenika glagoljaša u Slavenškome samostanu, ali i svim okolnostima i rezultatima njihova boravka, tragovima koje je on ostavio na hrvatsku i češku kulturu, književnost i jezik. Kao dobar poznavatelj hrvatske crkvenoslavenske pismenosti, autor kao uvod u tu studiju donosi pregled slavenske liturgije i hrvatske glagoljične pismenosti do kraja 15. stoljeća. Taj pregled na jednome mjestu obuhvaća sve razvojne stupnjeve slavenske liturgije i s njom povezane slavenske pismenosti od 9. stoljeća te, primjerice, detaljne činjenice koje se tiču hrvatskih misala i brevijara (točnije, riječ je o 17 rukopisnih misala i 29 brevijara, čije mjesto i vrijeme nastanka te podatak o pisaru ako je poznat tablično prikazuje). Autor zadire i u hrvatsku neliturgijsku pismenost na starohrvatskome jeziku te time upotpunjuje svoj prikaz hrvatske srednjovjekovne književnosti, koji bi bio zanimljiv i hrvatskoj čitateljskoj publici (kad bi knjiga bila prevedena na hrvatski jezik). Time ujedno nadopunjuje dosad površno prikazivanje jezika hrvatske srednjovjekovne književnosti u češkim povijesnojezičnim analizama jer uvodi razliku između djela pisanih crkvenoslavenskim jezikom hrvatske redakcije i djela pisanih starohrvatskim ili hibridnim crkvenoslavenskim i starohrvatskim jezikom. Takva se pozornost na jezično nijansiranje, ali i na stilsku raznolikost tih tekstova dosad u češkim pregledima hrvatske srednjovjekovne književnosti nije primjenjivala. Svoje neupitno poznavanje hrvatske redakcije crkvenoslavenskoga jezika, a potom i starohrvatskoga jezika s vernakularnim čakavskim i kajkavskim obilježjima pokazao je i u brojnim jezičnim i paleografskim analizama glagoljičnih odlomaka. U povijesnojezičnu analizu i promišljanja o mogućemu utjecaju crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije na češki jezik, a potom i na utjecaj staročeškoga jezika na starohrvatski u prijevodima koji su nastali u samostanu,

uvodi i teoriju o jezičnome središtu i jezičnoj periferiji, što mu omogućuje suvremeniji pogled na taj utjecaj koji uvažava razgraničenje sinkronije i dijakronije u jezičnome razvoju. Naime, sam ističe kako se priklanja novijim istraživanjima i stavovima (Reinhart, Kramarić) o tome kako je staročakavski bio sličniji staročeškomu jeziku u svojoj povijesti nego što je to situacija danas.

Drugo poglavlje posvećeno je okolnostima nastanka i osnivanja samostana *Na Slovanech* u Pragu kao središnjega mjesta susreta s glagoljicom u Češkoj u 14. i 15. stoljeću. S obzirom na dosadašnje pretpostavke istraživača koji su nabrajali razloge i motive za osnivanje, od političkih do kulturnih (primjerice, Kostić, M. 1927. Zašto je osnovan slovensko–glagoljaški manastir Emaus u Pragu? *Glasnik skopjskog naučnog društva* II, Skopje, 160–165; Paulová, M. 1950. L'idée Cyrillo-Méthodienne dans la politique de Charles IV et la fondation du monastère Slave de Prague, *Byzantinoslavica* II, 186 te više članaka iz monografije *Z tradic slovanske kulture v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinách české kulture*, Universita Karlova, Praha (1975)), autor se više priklanja onim kulturnima, a dio poglavlja posvećuje i Karlovu putu kroz Senj, koji je mogao biti presudan za upoznavanje s glagoljicom i slavenskom liturgijom. U tome kontekstu iznova propituje njegove motive za pozivanje hrvatskih svećenika glagoljaša u Prag.

Ponovno se stoga aktualizira Senj kao davno pretpostavljeno mjesto podrijetla glagoljaša koji su došli u Prag, što se spominje u *Češkoj kronici* iz 1537. godine ultrakvističkoga svećenika Bohuslava Bílejovskoga, a palo je u zaborav jer se ćokovski Samostan sv. Kuzme i Damjana (Ćokovac na otoku Pašmanu) nametnuo kao mjesto odakle su mogli biti pozvani svećenici glagoljaši. Nakon što je Tomislav Galović objavio svoje istraživanje o tome da u navedenome samostanu nije bilo slavenske liturgije ni pisanja na glagoljici sve do 14. st. (Galović, T. 2016. Počeci glagoljaštva Rogovske opatije. T. Kušević, M. Žagar (ur.), *Meandrima hrvatskoga glagoljaštva. Zbornik posvećen akademiku Stjepanu Damjanoviću o 70. rođendanu*. Zagreb, 139–150), pitanje mjesta odakle su došli hrvatski glagoljaši ostalo je neodgovoreno. Iako Václav Čermák to ne tvrdi jednoznačno, ponovno postavlja Senj kao moguće mjesto, što bi mogle potvrditi listine koje su izdane u Pragu zbog dolaska senjskoga biskupa Jana Protive, inače Čeha i bliskoga suradnika Karla IV. Autor pretpostavlja da je jedan od razloga Protivina boravka u Pragu bilo i pitanje izbora svećenika glagoljaša koji će doći u Prag u Slavenski samostan. Karlo IV. mogao se u Senju upoznati i s kultom svetoga Jeronima kao tobožnjega izumitelja glagoljice, a tezu o utjecaju te legende na Karlove motive poziva glagoljašima opširno je obradila Julia Verkholantsev.

Koristeći se podacima iz kronika, povijesnih listina, bula, ali i dosadašnjim istraživanjima, autor dalje rekonstruira okolnosti nastanka od poziva do osnivanja samostana, dolaska glagoljaša, gradnje samostana i posvećenja 1372. g., ali i njegova imenovanja. Donosi i manje poznate podatke o imanju i gospodarskome stanju samostana te o njegovim opatima. Prenosi i zanimljivo saznanje Kateřine Kubínove o tome kako je u samostanu bilo najviše dvadeset Hrvata ili manje, za razliku od ranijih pretpostavka o mogućih od osamdeset do sto opata. Još su jednom postavljena pitanja o vezama samostana s praškim sveučilištem, o tome kad je proradio samostanski skriptorij i gdje se točno nalazio, o prestanku rada samostana i sudbini knjižnice i knjiga, a ako na njih nije u potpunosti odgovoreno, onda su ponuđeni i rastumačeni svi mogući odgovori. Piše i o skriptoriju, a njegov se fokus proteže i na neslavenske tekstove, na prijevode s latinskoga i s tim povezano pitanje je li u samostanu postojao i latinski prevoditelj.

S obzirom na primarno zanimanje autora, treće je poglavlje posvećeno spomenicima pisanim na crkvenoslavenskome jeziku u Češkoj, koji su dosad u manjoj mjeri bili proučavani, a sačuvani su samo u odlomcima, najčešće jer su nakon prestanka djelovanja samostanske knjižnice poslužili za uvez novih knjiga. Pretpostavlja se da su doneseni iz Hrvatske, a zatim su prepisivani u samostanskome skriptoriju. Takvih je glagoljičnih odlomaka oko trideset, koji se nalaze u knjižnicama u Češkoj i Moravskoj, a ne mogu se svi povezati s djelovanjem Slavenskoga samostana. Najstariji je među njima *Emauski odlomak glagoljičnoga psaltira*, a *Krakovski glagoljični odlomci* doneseni su u Prag, a zatim su odvezeni u Krakov za potrebe osnivanja Samostana Sv. Križa u Kleparzu. Tablično su prikazana biblijska čitanja iz glagoljična dijela *Reimskoga evanđelistara*. Autor je već u ranijim studijama potvrdio da su se biblijska čitanja iz glagoljičnoga dijela preuzimala iz hrvatskih glagoljičnih misala, a ne prevodila s latinskoga jezika (uz neke iznimke), dok je evanđeosko čitanje na Sv. Prokopa bilo prevedeno na crkvenoslavenski s latinskoga, i to u Slavenškome samostanu. Stoga je taj tekst važan jer potvrđuje samostalnu književnu i prevoditeljsku djelatnost u samostanu i na crkvenoslavenskome jeziku.

Detaljno se navode razlozi i način određivanja njihova podrijetla. Autor je studiju o odlomcima, ali i njihova čitanja poredao prema liturgijskim knjigama, odnosno prvo se piše o odlomcima psaltira, pa brevijara, misala, lekcionara, rituala i o odlomku *Rimskoga martirologija*, koji je vjerojatno preveden za potrebe samostana. Naime, u hrvatskim glagoljičnim izvorima martirologij nije potvrđen, a ne postoji ni druga slavenska paralela tomu tekstu. Stoga je to jedinstven i iznimno važan odlomak, koji je izvorno preveden s latinskoga,

a njegovo je podrijetlo nažalost nepoznato jer je nabavljen na dražbi u Beču. Slijedi detaljna filološka, jezična, paleografska i tekstološka analiza svakoga odlomka. To je jako važan dio monografije jer se na temelju jezičnih, paleografskih i tekstoloških analiza donose nove spoznaje o odlomcima ili utvrđuje njihovo podrijetlo te veza s iskonskim hrvatskim predlošcima. Propituje se je li tekst prepisan s latinske, grčke ili crkvenoslavenske podloge te ima li veze s Emauskim samostanom. Nova, a katkad i jedina čitanja tih odlomaka ponudila su odgovore na pitanja o utjecaju hrvatskih predložaka na te odlomke, je li riječ o prijepisima ili izvornim tekstovima koji su doneseni iz Hrvatske ili nastali na češkome tlu, kad su nastali i slično.

Piše i o novopronađenim odlomcima koji su otkriveni 2016. godine pri reviziji fonda Knjižnice Nacionalnoga muzeja u Pragu (Knihovna Národního muzea), kao što je odlomak *Propria de sanctis*, čiji su i drugi odlomci sačuvani, sa svetkovinama Obraćanje sv. Pavla, mučenika Severa Ravenskoga i blagdana Svijećnice. Autor se pita je li to dio brevijara ili misala, a zaključno navodi kako za te odlomke nije otkrivena povezanost sa samostanom *Na Slovanech*. *Strahovski notni odlomak* nosi posebnu važnost jer je to rijetko sačuvan notni zapis (rompskoga tipa) mjesnoga napjeva koji je isključivo potvrđen u praškoj dijezezi. Odlomak, datiran prema notnome zapisu u treće desetljeće 15. stoljeća, ujedno potvrđuje mlađu fazu korištenja crkvenoslavenskoga kao liturgijskog jezika u samostanu u prvome desetljeću 15. stoljeća.

Autor analizira i leksik odlomaka, pa se nadovezuje na Tkaldička i njegovu analizu uočenoga češkog leksika u ćirilometodskome oficiju, koji je zapravo crkvenoslavenskoga podrijetla (primjerice, *godina*, *zakonnik*, *račiti*, *rěsnota*). Naime, leksik koji je bio zajednička svojina crkvenoslavenskoga jezika češke i hrvatske redakcije proglašava se jednostrano češkim. Takve su pogreške u nerazgraničenju češkoga i crkvenoslavenskoga leksika česte u tumačenjima utjecaja češkoga jezika u djelima emauske ostavštine, pa je važno što su u ovoj knjizi istaknute. Ta se jezična analiza nadovezuje na autorova već spomenuta promišljanja o utjecaju jednoga jezika na drugi u samostanu (u pitanju je više mogućnosti utjecaja).

Nekim je spomenicima određeno podrijetlo po običaju čašćenja mrtvih nakon smrti (četrdeseti dan, što bi bio ostatak istočne tradicije u hrvatskim misalima, ili prema zapadnome običaju treći, sedmi ili trideseti dan). Kao hrvatsku zanimljivost autor je uočio i slavljenje uspomene na umrloga i osmi dan nakon smrti, koja se može protumačiti i kao pogreška u zapisu broja glagoljicom. Zanimljive su i spoznaje o glagoljičnim odlomcima koji su pronađeni izvan čeških granica, primjerice u Slovačkoj i Njemačkoj.

Četvrto poglavlje bavi se fenomenom češkoglagoljične pismenosti, odnosno djelima pisanima češkim jezikom na glagoljici koja su nastala u samostanske skriptoriju. Prvo se nudi odgovor na pitanje zašto je uopće do toga došlo, a zatim autor piše o prilagodbi hrvatskoga pisma češkomu fonološkom sustavu. Autor donosi primjere u kojima pokazuje kako su većinu značajka hrvatskih glagoljičnih slova zadržali i Česi, kao npr. *ě* (jat) na početku za *ja*, poluglas (jer) umjesto *a* u (*nb*, *nbd*), *u* za *ju*, uporaba ligatura itd. Donosi se pregled pronađenih i sačuvanih spomenika, za kraće i cijeli prijepis suvremenim češkim pravopisom te analiza. Glagoljično pisan tekst *Deset zapovijedi* jedini je autentični zapis koji je otkriven na samostanske zidu. Donosi se rekonstruirani tekst, a njegov nastanak autor povezuje s tadašnjom velikom popularnošću *Desatera* i propovjedačke literature te prijevodom Štítnova i Husova teksta *Deset zapovijedi* na starohrvatski jezik. I za ostale zasad otkrivenene češke tekstove (češka glagoljična *Biblija* s u cijelosti sačuvanim samo drugim dijelom, 27 sačuvanih listova *Comestora* (biblijske pripovijesti), dijelovi *Pasionála*...) analizira dosadašnje i donosi nove spoznaje, ali i dalje ostaje neodgovoreno pitanje o opsegu čeških djela pisanih glagoljicom i prijevoda na starohrvatski.

Autor iznosi svoj zaključak i o propovjedačkome jeziku u samostanu. Liturgija je u samostanu bila na crkvenoslavenskome jeziku, propovijed isprva na hrvatskome i češkome jeziku, a pretpostavlja se da se od 1360. do 1370. rabi samo češki jezik, kad već postoji češki prijevod *Biblije*, *Pasionála*, *Homilijara na Matejevo evanđelje*, a djeluju i Štítný te Jan Milič iz Kromeříže, prvi češki propovjednici. Smatra se čak da je i nakon 1419. crkvenoslavenski jezik bio liturgijskim jezikom, možda još deset godina. Češka glagoljična pismenost trajala je tridesetak godina, ali je bila dosta važna za razvoj češke književnosti i jezika.

Peto poglavlje naslovljeno je *Glagoljično pismo u češkoj rukopisnoj tradiciji 14. i 15. stoljeća*, a bavi se glagoljičnim zapisima u latinskim i staročeškim kodeksima. U te tekstove pripadaju i glagoljični abecedariji. Već je poznato autorovo zanimanje za glagoljične abecedarije, a njima je u knjizi također posvetio dvadesetak stranica.

Šesto poglavlje bavi se interpretacijom crkvenoslavenskoga jezika i slavenske liturgije u onodobnoj češkoj stručnoj literaturi od Dalimilove i Pulkalove kronike, o crkvenoslavizmima u Klaretovim rječnicima, traktatom Jana z Holešova, Husovom češkom *Abecedom*, spisom *Orthographica Bohemica*, čije autorstvo još nije razriješeno, i pitanjem utjecaja glagoljice na češku reformu pravopisa, napjevom u spisu *De cantu vulgari*, koji ipak nije nastao u

povezanosti sa samostanom, te naposljetku mogućim hrvatskim riječima u rječniku Matouša Benešovskoga (*Knížka slov českých vyložených*, 1587).

Sedmo poglavlje posvećeno je starohrvatskim prijevodima sa staročeškoga uz koje se ispravno navodi sintagma *dosad poznati* s obzirom na još mnoga otvorena pitanja oko opsega prijevoda te izgubljenih i pronađenih rukopisa, a ispravno se odvajaju pjesma *Svit se konča* kao pretpostavljeni prijevod. Proučava se odnos prema predlošcima i utjecaj češkoga jezika u njima, postavlja pitanje o prevoditelju i vremenu nastanka prijevoda, za koje smatra da je riječ o kraju 14. stoljeća.

Osmo poglavlje zapravo je zaključak teorijskoga dijela monografije.

Dok se prvi dio monografije odnosi na teorijsko, povijesno, jezično i paleografsko istraživanje i sumiranje prethodnih istraživanja okolnosti nastanka i otkrivanja glagoljičnih rukopisa u Češkoj, drugi dio donosi njihova čitanja, i to većinom prva, što ovoj knjizi dodaje iznimnu vrijednost. Autor predstavlja tridesetak pročitanih odlomaka pisanih crkvenoslavenskim jezikom hrvatske redakcije, koji su nastali ili u Hrvatskoj ili su prepisani u Češkoj nakon dolaska hrvatskih svećenika glagoljaša.

Prije samoga čitanja odlomka opisuje se osnivanje glagoljičnih rukopisnih fondova po knjižnicama u Češkoj i Moravskoj uopće, zatim se navode načela izdavanja tekstova. Dakle, donosi se diplomatska transliteracija s uobičajenim suvremenim načelima razrješavanja kratica u obliku zagradama (), a u istim zagradama navodi se i brojeva vrijednost slova. Svi dodani dijelovi teksta zbog velikih oštećenja odlomaka razrješuju se u uglatim zagradama [], a ne u izlomljenim <> jer je to u skladu s hrvatskim načinom čitanja. Slijedi uzus *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* i u čitanju glagoljičnih slova. U slučaju glagoljičnih tekstova pisanih češkim jezikom slijedi se češki uzus u transliteraciji. Kako to izgleda u praksi, tablično je prikazano za svako slovo s usporednim prikazom za crkvenoslavenski hrvatske redakcije i češki jezik.

Tablično se donosi i pregled svih glagoljičnih pisanih spomenika iz 14. i 15. stoljeća iz čeških rukopisnih zbirka s podacima o jeziku odlomka te gdje su pronađeni, kad ih je i tko pronašao te tablica izgubljenih glagoljičnih odlomaka. U zasebnoj se tablici prikazuju glagoljični abecedariji, pa zasebno rukopisi s glagoljičnim glosama u kodeksima češkoga podrijetla te dosad malo spominjan fenomen zapisa pisanoga glagoljicom na latinskome jeziku (stihovana molitva Svetoj Trojici) u rukopisu češkoga podrijetla signature M 40/2.

Čitanja odlomaka donose se po već spomenutome redu: psalmi, brevijar, misal, drugi dijelovi liturgijskih knjiga, lekcionar, rimski martirologij, neodre-

đeni glagoljični odlomci, Šafaříkova zbirka hrvatskih glagoljičnih ulomaka te dokumentacija uz tri crkvenoslavenska glagoljična odlomka kojima je još uvijek neodređeno podrijetlo, a zbog oštećenja potpuno su nečitljivi. Svoju analizu odlomaka upotpunjuje i dokumentacijom uz glagoljični odlomak iz ukinutoga Muzeja knjige iz Žďára nad Sázavom prema istraživanju Ludmile Pacnerove.

Uz svako čitanje ponovno se navode metapodatci: signatura, pretpostavljena datacija i mjesto podrijetla, kodikološki podatci (format, materijal, broj stupaca, broj redaka u stupcu), podatci o nalasku, dosadašnji opisi i izdanja odlomka ako su dostupni, sadržaj odlomka te napomene, primjerice o pisaru, novijim intervencijama u odlomak, mogućim iluminacijama itd. Uz odlomak navode se izabrane paralele iz hrvatskih glagoljičnih izvora, čime autor još jednom potvrđuje svoje poznavanje hrvatske crkvenoslavenske liturgijske građe. U podrubnim bilješkama uz čitanja glagoljičnih ulomaka zapisuje se uobičajeni kritički aparat: komentari o zapisima na margini rukopisa, ispravcima, pisarskim pogreškama. Za nečitljive dijelove odlomaka katkad se oslanja na hrvatske glagoljične paralele i rekonstruira ih prema njima, ako oni postoje, kao u slučaju odlomaka misala 1 D c 1/25 (KNM). Glagoljični misal iz Šafaříkove zbirka rekonstruiran je prema trima paralelnim hrvatskim misalima. Odlomci brevijara s dijelom *Proprium de tempore* i *Proprium de sanctis*, koji su se do polovine 20. stoljeća čuvali u Olomoucu (Olomoucké vlastenecké muzeum, pa Vlastivědné muzeum, Olomouc), a sada je njihova sudbina nepoznata, donose se prema uređenu čitanju Pastrneka (Pastrnek, F. 1895. *Chrvatsko-hlaholské zlomky vlasteneckého muzea Olomouckého. Časopis Matice moravské* 19: 3–10, 117–123, 223–231).

Pri donošenju teksta poštuje se izvorna podjela na stupce iz rukopisa. Ružičastom su bojom tiskani dijelovi koji su u rukopisu zapisani u boji. Svaki je redak u svakome stupcu obrojčen. Zanimljivo je vizualno rješenje u prikazu vrlo uskih odlomka. Kod takvih se odlomaka u pozadini teksta nalazi snimka izvornika. Primjer je takve prakse odlomak brevijara 1 B c 1/8. Prema autorovim komentarima saznajemo da se koristio i UV lampom kao pomoćnim sredstvom za teško čitljive odlomke. Za *Rimski martirologij* donosi se i usporedno latinsko čitanje jer slavenska inačica, kako smo to već naveli, ne postoji. Takav iscrpan, ali pregledan način prikaza uz samo čitanje odlomka čitatelju pruža dovoljno podataka o izvorniku i odlično je polazište za daljnja istraživanja.

Nakon izdanja glagoljičnih odlomaka slijede zaključak na engleskome jeziku, indeksi i popis slikovnih priloga. Monografija je bogato opremljena snimkama odlomaka visoke kvalitete.

Već iz ranijih istraživanja poznata je autorova usmjerenost na odjeke hrvatske glagoljice u Češkoj. Ova knjiga suma je tih istraživanja i na jednome mjestu nudi čitatelju sve dosad poznate informacije o okolnostima i rezultatima toga odjeka u Češkoj. Čitatelj će ujedno steći detaljan pregled ranih češko-hrvatskih književnih, jezičnih i kulturnih veza. O toj je temi već pisano, a autor je na jednome mjestu okupio i kritički sagledao dosadašnja istraživanja i pretpostavke jer je zbog dosta izgubljenih tekstova ostalo mnogo otvorenih nepoznanica. Također je osporio neka dosad uvriježena pogrešna tumačenja ili pretpostavke. U ovome kratkom prikazu nije ni bilo moguće obuhvatiti sve teme, detalje, jezične i grafijske usporedbe kojih se autor u knjizi dotaknuo ili ih detaljno obradio te utkao svoje nove spoznaje koje su rezultat dugogodišnja istraživanja teme i rukopisne građe. Pristup temama, usudili bismo se reći, enciklopedijski je, ali ne štur i nezanimljiv jer autor kombinira historiografske, kulturološke, povijesnojezične i grafijske podatke kako bi nam svaku cjelinu zaokruženo predstavio. Velika vrijednost monografije počiva u tome što su prvi put objavljena čitanja nekih dosad nepoznatih glagoljičnih odlomaka, pisanih na češkome ili crkvenoslavenskome jeziku, a ta su čitanja ponudila neka nova tumačenja i odgovore na pitanja o predlošcima i podrijetlu odlomaka. Monografija je stoga velik znanstveni doprinos za paleoslavistiku i slavistiku općenito, a posebice za češku i hrvatsku filologiju. Pisana je preciznim, ali zanimljivim akademskim diskursom, iscrpna je i temeljita, a tema je zaokruženo obrađena. Metodologija je znanstvena i autorovi zaključci ne počivaju na pretpostavkama, nego na iscrpno obrađenu gradivu, potvrdama iz arhivskih istraživanja ili jezičnopovijesnoj analizi tekstova. Samo izdanje u nakladi Slavenskoga instituta u Pragu reprezentativno je, bogato opremljeno, većega formata i pisano u stupcima, vjerojatno s namjerom da i vizualno podsjeća na glagoljične kodekse. Monografija svakako zaokružuje temu glagoljične pismenosti u Češkoj, a podjednako je važna i u češkoj, i u hrvatskoj filologiji, i u paleoslavistici, te im može podjednako pridonijeti. Preporučujemo stoga što prije da se prevede i na hrvatski jezik.

Martina KRAMARIĆ